

ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ ПО КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО: БЪЛГАРСКИЯТ ОПИТ

Вера Бонева

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме. Статията систематизира информация за съществуващите учебни програми по културно наследство в пространството на българското висше образование. Данните показват, че в 11 български университета може да се придобие диплома по културно наследство. 17 магистърски и 3 бакалавърски програми обучават над 500 студенти годишно. Акредитирани са и две докторски програми. Богатото разнообразие от учебни планове е обективен резултат от комплексната структура на културното наследство, само по себе си. При все това, приемам, че това разнообразие е резултат и от осезаемата фрагментираност на системата на висшето образование в България. Заключениеето предлага подходи за надмгване на споменатата фрагментираност, тъй като интердисциплинарността на научната специалност предполага консолидиране на компетенциите и усилията с оглед на по-добри резултати в академичното пространство.

Ключови думи: България; висше образование; университет; културно наследство

Висшето образование е ключова система на българското общество, включваща 52 висши училища – 38 държавни и 14 частни. Покриващи с мрежата си практически цялата страна и създаващи експертни кадри за икономиката, културата, държавната администрация, здравеопазването, науката и всички останали сектори, институциите на висшето образование разполагат с относително висок обществен престиж и реална академична автономия. Въпреки негативните демографски процеси системата запазва относителна устойчивост на мрежата си при постъпателна тенденция за намаляване броя на студентите, преподавателския състав и останалите щатни служители във висшите училища. По данни на Националния статистически институт към април 2020 г. в страната се обучават 220 168 студенти, от които – 191 908 в държавни висши училища, а 28 260 – в частни. Към посочения период преподавателите са 20 894. Професионалните направления, в които се подготвят специалисти с висше образование, са 52, от които 36 са приоритетни, а 13 специалности

имат статут на защитени (НСИ; МОН). Макар и неравномерно разпределен по структури, професионални направления и региони, посоченият висококвалифициран академичен състав е устойчива предпоставка за поддържането и развитието на университетите и другите висши училища в България. Друга предпоставка са управленските политики за укрепване на регионите чрез подготовка на специалисти с висше образование в средишните административни и урбанистични центрове с утвърдени през последните десетилетия образователни и научни структури¹.

В логиката на очертаните процеси темата за бакалавърските, магистърските и докторските програми по *културно-историческо наследство*² се вписва в необемния сегмент на професионалните направления по обществени и хуманитарни науки и по изкуства. Визираните професионални направления не са сред масовите. В тях се обучават малко повече от 35000 студенти, което е естествено с оглед пазара на труда и икономическите тенденции в страната и в Европа. Въпреки осезаемата комерсиализация на съвременния свят престижът на хуманитаристиката, изкуството и на социалните науки се запазва на осезаема висота (Ott & Pozzi 2011; Smith 2018). В този контекст се вписва и появата на университетските програми по културно-историческо наследство в страната през последните десет години. Анализирайки споменатия процес в национален план, отчитам наличието на аналогични образователни продукти и в други европейски страни, които също са иновационни по своето съдържание и относително нови по време на поява в съответните университети (Falser 2015; Backman 2018).

Създаването на програми по културно наследство в българските висши училища е резултат от възможността на университетите да откриват в рамките на акредитирани професионални направления бакалавърски и магистърски програми. Тласък на визирания процес даде и приемането на Закона за културното наследство през 2009 г., който ясно дефинира мястото на системата на движимите и недвижимите културни ценности в съвременното общество, параметрите на нематериалното наследство и функциите на различните институции за опазване, експониране, изучаване и популяризиране на реликтите от миналото в съвременното общество (Lubenova 2011; Fol 2013).

Систематизираните в таблица 1 данни свидетелстват, че към настоящия момент в България се осъществява обучение по културно-историческо наследство в 11 висши училища – 9 държавни и 2 частни. Те съставляват 21% от висшите училища в страната – относително висок процент от общия брой. По профил в групата се включват големи университети с многоспектърни образователни програми – Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ и Югозападния университет „Неофит Рилски“, Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ (PCBY; МОН; Radoynova 2014; Konstantinov 2016). В изброените висши училища се

Таблица 1. Програми по културно наследство в българските висши училища – по професионални направления и образователно-квалификационни степени

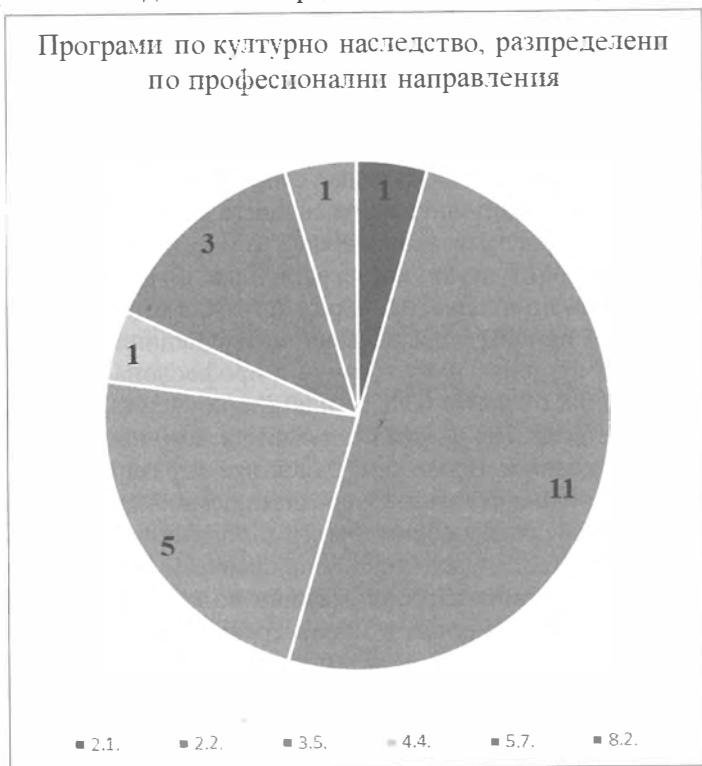
Висше училище	Професионално направление	Образователна програма по културно наследство и степен, в която се осъществява обучението
Софийски университет „Св. Климент Охридски“	3.5. Обществени комуникации и информационни науки	Мениджмънт и социализация на културното наследство – магистър
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“	2.2. История и археология	Културно-историческо наследство. Културен туризъм – магистър
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“	2.2. История и археология	Културно-историческо наследство – доктор
Национална художествена академия	8.2. Изобразително изкуство	Изкуствознание и културно наследство – магистър
Университет по библиотекознание и информационни технологии	3.5. Обществени комуникации и информационни науки	Защита на културното наследство – магистър
Университет по библиотекознание и информационни технологии	3.5. Обществени комуникации и информационни науки	Културно историческо наследство в съвременна информационна среда – доктор
Университет по библиотекознание и информационни технологии	2.2. История и археология	Културно-историческо наследство – бакалавър
Университет по библиотекознание и информационни технологии	2.2. История и археология	Историческо наследство и културни институции – магистър
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“	2.2. История и археология	Културно наследство и туризъм – магистър
Нов български университет	2.2. История и археология	Културно наследство и туризъм – магистър
Нов български университет	2.2. История и археология	Българска културна история и музеи – бакалавър
Варненски свободен университет	5.7. Архитектура, строителство, геодезия	Опазване на културното наследство – магистър

Висше строително училище „Любен Каравелов“ – София	5.7. Архитектура, строителство, геодезия	Опазване на архитектурното наследство – магистър
Университет по архитектура, строителство и геодезия	5.7. Архитектура, строителство, геодезия	Опазване на архитектурното наследство – магистър
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“	2.2. История и археология	История и културно наследство – бакалавър
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“	3.5. Обществени комуникации и информационни науки	Културен туризъм и културно проектиране – магистър
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“	2.2. История и археология	Археология и археологическо културно наследство – магистър
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“	2.2. История и археология	Туризъм и културно наследство на Балканите – магистър
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“	2.1. Филология	Културноисторическа славистика – магистър
Югозападен университет „Неофит Рилски“	2.2. История и археология	Архиви и музеи. Опазване на културно-историческото наследство в информационното общество – магистър
Югозападен университет „Неофит Рилски“	4.4. Науки за земята	Природно и историческо наследство – магистър
Югозападен университет „Неофит Рилски“	3.5. Обществени комуникации и информационни науки	Културно наследство и културен туризъм – магистър

реализират 12 от 22-те програми, което съставлява 55% от общия брой. Останалите програми са създадени и се поддържат от университети с по-тесен профил, утвърдени в едно или няколко близки професионални направления. Съществено е да се отбележи, че програмите са създадени в утвърдените и присъщи на съответните висши училища професионални направления, обезпечавщи както преподавателския състав, така и материалната база за адекватно на съвременните стандарти обучение. Според публикуваните учебни планове и квалификационни характеристики във всички висши училища се предлага обучение, насочено не само към теоретичните и фактически страни на системата на културното наследство, но и към приложните ѝ аспекти. В зависимост от тесния профил на специалностите в хорариумите са включени представителен обем часове за практическа работа – на терен, в институции

на културния сектор или в археологически, архитектурни и исторически резервати.

Представените в диаграма 1 данни показват разпределението на програмите по културно наследство по професионални направления. Очевидната доминация на професионално направление 2.2. *История и археология* е естествена. Това е и по мое мнение най-оптималното място на визираните програми. 50% от всички тях се реализират във въпросното професионално направление. Следващата по-голяма група е на програмите в професионално направление 3.5. *Обществени комуникации и информационни науки*, където се реализират 5 от образователните цикли. Системата на обществените науки също е много тясно свързана с интердисциплинарния спектър на културното наследство, особено в аспектите му на опазване, социализация и дигитализация. Три са програмите в направление 5.7. *Архитектура, строителство и геодезия*. Те са част от образователната дейност на висши училища с акредитирана регулирана професия *Архитектура*. Насочени са към опазване на архитектурното наследство и са предпочитани от бакалаври със степен в съ-

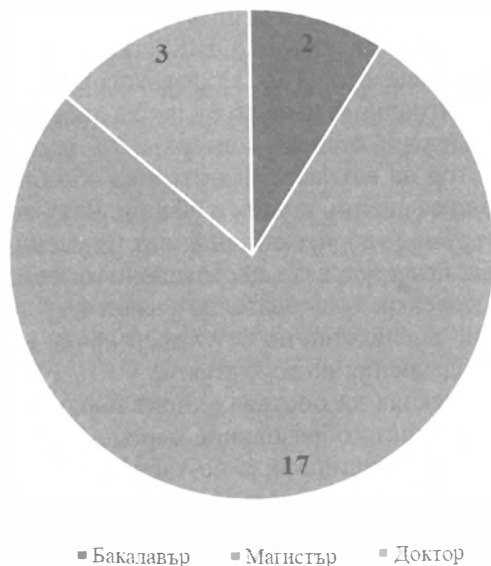
Диаграма 1

ответното направление. По една са програмите в професионални направления 8.2. *Изобразително изкуство*, 4.4. *Науки за земята и 2.1. Филология* (РСВУ; МОН). Те се реализират в профилирани факултети на посочените висши училища. Осезаемото дисперсиране на програмите по културно наследство в шест професионални направления (от общо 52) е свидетелство, че в почти 12% от професионалните направления в България академичните ръководства са намерили основания да разкрият програми по културно-историческо наследство. Тази фактическа ситуация е свидетелство за широкоспектърния характер на феномена на наследството, от една страна. От друга страна, тя е израз на търсене на хибридни форми на образователни програми, които да са привлекателни за студентите и да осигуряват заетост на вече квалифицираните в съответната научна област преподаватели.

Прегледът на учебната документация на програмите, обект на настоящия обзор, показва разнообразни подходи към тематиката на културното наследство. Във всеки факултет акцентът е върху дисциплини, свързани с традиционните и утвърдени от десетилетия специалности от приложните полета на историята, археологията, изкуствата, библиотечните науки, архивистиката, архитектурата, географията (Lubenova 2011; Radoynova 2014). В някои от висшите училища действат по три магистърски програми по културно наследство, надграждащи съответни бакалавърски по посочени по-горе специалности. Такъв е случаят с Пловдивския и с Югозападния университет, в които, вместо да консолидират разнообразния си капацитет и да създадат една пълноценна програма по културно наследство, представителите на различните катедри са раздробили знанието в профилирани програми, гравитиращи към културологията, философията, историята, природните науки, изкуствата. Така, в търсене удовлетворение на персонални карьеристични амбиции, се е изгубила основната магия на културното наследство – неговият комплексен и интердисциплинарен характер³).

Общият брой на студенти и докторанти в професионалното направление е малко повече от 500, от които 63% са платено обучение. Преобладаващата част на студентите в платена форма се дължи на доминацията на магистърските програми в извадката. В диаграма 2 данните са разпределени по образователно-квалификационни степени. Очертаната доминация на магистърските програми – 17 от 22 (77% от общия брой), е логична. Тя съответства и на световната практика. Част от водещите университети в Италия, Финландия, Франция, Австралия, Гърция и др., обучаващи по културно наследство, реализират образователните дейности в магистърски програми (UNIBO; UTU). Това се налага и от по-сложния характер на феномена, предполагащ базова подготвеност на студентите по история, изкуствознание, архитектура и др., над която да се надгради знанието за културното наследство. Това е и доминиращият моделът на обучение на специалисти по консервация и реставрация, което също има пряка връзка с настоящата тема.

Разпределение на програмите по културно наследство по образователно-квалификационни степени

Диаграма 2

Бакалавърски програми по културно наследство има в три университета – УниБИТ, Пловдивския университет и Нов български университет. Те са в професионалното направление 2.2. *История и археология* и обучават специалисти за културните институции, за държавната администрация и за частния сектор. Учебното съдържание е широкоспектърно и засяга всички елементи на наследството. И в трите учебни плана са включени значим брой часове за практически занятия, чрез които да се осигури по-пълноценна професионална подготовка на бакалаврите. Докторските програми са две – в УниБИТ и във Великотърновския университет. Те са акредитирани преди повече от пет години и обучават докторанти във всички форми – редовна, задочна, свободна. Част от успешно защитилите дисертационни трудове се реализират във висшето образование и науката и в културни институции – музеи, архиви, библиотеки, галерии, читалища. Наличието на докторски програми по културно наследство в профилите на двата университета дава тласък и на развитието на специфичното научно знание за културните ценности – както чрез методите на утвърдени науки като ис-

тория, археология, теология, изкуствознание, филология, така и чрез комплексен подход към артефактите от миналото, вградени в съвременната действителност.

Утвърждаването на изследователската тематика, свързана с културното наследство, в съвременната академична практика е видимо и в статистически план. В националната база от данни COBISS търсене по ключова дума *културно наследство* към началото на 2021 г. извежда 808 заглавия на научни изследвания (COBISS). Отрадно е, че 86 от тях са дисертации за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, а 7 – за придобиване на академичната степен „доктор на науките“. Книгите са 456 библиотечни единици. Останалите материали са статии, студии и обзори. Част от визирания масив от научни трудове е свързан с творческата дейност на учени от Българската академия на науките. Част от трудовете са създадени от междуинституционални екипи и по научни проекти. Следователно развитието на университетските програми по културно наследство по безспорен начин е обвързано и със задълбочени научни изследвания по тематиката.

В обобщение бих искала да поставя акцент върху заложените в Стратегията за развитие на висшето образование перспективи за оптимизиране на програмите във висшите училища и за по-тясното им обвързване с практиката (Стратегия 2021). С оглед на това се създават възможности за конструиране на комплексни и интердисциплинарни бакалавърски и магистърски специалности в големите университети, както и за създаване на междууниверситетски програми – особено на ниво *магистър* и *доктор*. Този подход е перспективен и от гледна точка на заложените в Стратегията за развитие на научните изследвания принципи и цели (Стратегия 2017). Както вече стана дума неколкократно, работейки в сферата на една престижна и силно дисперсирана като положеност в обществената среда система – културното наследство, би трябвало по-скоро да обединяваме усилията си в национален план, създавайки адекватни на интердисциплинарността на сферата университетски програми, отколкото да продължаваме да действаме в относително тесните пространства на собствените си катедри и факултети. Във времето, когато знанието за части от секундата достига до другия край на земното кълбо, трябва да сме способни да мислим и действаме солидарно и динамично – както в пределите на националната научна общност, така и отвъд нея.

БЕЛЕЖКИ

1. Национална стратегия за развитие на научните изследвания в Република България 2017 – 2030 година. Държавен вестник, бр. 47 от 13 юни 2017 (Стратегия 2017); Стратегия за развитие на висшето образование в Репуб-

- лика България за периода 2021 – 2030 г. Държавен вестник, бр. 2 от 8 януари 2021 (Стратегия 2021).
2. С оглед обзорния характер на настоящата статия, термините културно наследство и културно-историческо наследство се ползват като синоними. При все че някои автори им придават различно съдържание, в конкретния контекст те са близки по смисъл, тъй като обозначават основно учебни програми, които в базовата си структура и в съдържанието си гравитират към идентични социални реалности – съхранените от миналото следи/артефакти с висока ценност за съвременността, полагаането на тези следи/артефакти в актуалния обществен контекст и създаването на гаранции, че ще бъдат съхранени за следващите поколения.
 3. Парцелираният подход спрямо конструирането на магистърските програми не е приоритет само на посочените два университета. Като цяло, след включването в Болонския процес българските висши училища създадоха практика да поддържат десетки магистърски програми в едно професионално направление, което раздробява усилията, минимизира капацитета и води до обективна девалвация на магистърската степен.

ЛИТЕРАТУРА

- КОНСТАНТИНОВ, К., 2016. Взаимодействието община – музей – университет при опазване и популяризиране на културно-историческото наследство на Шуменския регион. *Музеи и общини*. Т. 1. София, 97 – 106.
- ЛЮБЕНОВА, Л., (ред.) 2011. *Културно-историческото наследство: Образователни и научноизследователски аспекти*. София: За буквите – О писменехъ.
- РАДОЙНОВА, Д., 2014. *Културно-историческо наследство и туризъм*. Бургас: Проф. д-р Асен Златаров.
- ФОЛ, В., 2013. *Насоки за обучение по културно наследство*. София: За буквите - О писменехъ.
- BACKMAN, M., & NILSSON, P. 2018. The role of cultural heritage in attracting skilled individuals. *Journal of Cultural Economics*. vol. 42, 111 – 138.
- FALSER, M., 2015. *Cultural Heritage as Civilizing Mission. From Decay to Recovery*. Heidelberg, New York: Springer.
- ОТТ, М. & ПОZZI, F., 2011. Towards a new era for Cultural Heritage Education: Discussing the role of ICT. *Computers in Human Behavior*, vol. 27, Iss. 4, 1365 – 1371.
- SMITH, G. S., 2018. Higher Education and Cultural Heritage Management Programs: A Personal Perspective. In: *Relevance and Application of Heritage in Contemporary Society*. Routledge.

Дигитални източници:

МОН: Министерство на образованието и науката // www.mon.bg

НСИ: Национален статистически институт // www.nsi.bg

РСВУ: Рейтингова система на висшите училища в България // rsvu.mon.bg

COBISS: Своден каталог на българските библиотеки – COBISS // plus.bg.cobiss.net

UNIBO: Department for the Cultural Heritage at the University of Bologna // www.unibo.it

UTU: Department of Cultural Heritage Studies at the University of Turku // www.utu.fi

REFERENCES

KONSTANTINOV, K., 2016. Vzaimodeystviето obshtina – muzey – universitet pri opazvane i populyarizirane na kulturno-istoricheskoto nasledstvo na Shumenskia region. *Muzei i obshtini*. T. 1. Sofia, pp. 97 – 106.

LYUBENOVA, L., (red.) 2011. *Kulturno-istoricheskoto nasledstvo: Obrazovatelni i nauchnoizsledovatelски aspekti*. Sofia: Za bukвите – O pismenehy“.

RADOYNOVA, D., 2014. *Kulturno-istorichеско nasledstvo i turizam*. Burgas: Prof. d-r Asen Zlatarov.

FOL, V., 2013. *Nasoki za obuchenie po kulturno nasledstvo*. Sofia: Za bukвите – O pismenehy.

BACKMAN, M. & NILSSON, P., 2018. The role of cultural heritage in attracting skilled individuals. *Journal of Cultural Economics*. vol. 42, 111 – 138.

FALSER, M., 2015. *Cultural Heritage as Civilizing Mission. From Decay to Recovery*. Heidelberg, New York: Springer.

OTT, M. & POZZI, F. 2011. Towards a new era for Cultural Heritage Education: Discussing the role of ICT. *Computers in Human Behavior*, vol. 27, Iss. 4, 1365 – 1371.

SMITH, G. S., 2018. Higher Education and Cultural Heritage Management Programs: A Personal Perspective. In: *Relevance and Application of Heritage in Contemporary Society*. Routledge.

Digital resources:

MON: Ministerstvo na obrazovaniето i naukata // www.mon.bg

NSI: Natsionalen statisticheski institut // www.nsi.bg

RSVU: Reytingova sistema na visshite uchilishta v Bulgaria // rsvu.mon.bg

COBISS: Svodен каталог на balgarskite biblioteki – COBISS // plus.bg.cobiss.net

UNIBO: Department for the Cultural Heritage at the University of Bologna
// www.unibo.it

UTU: Department of Cultural Heritage Studies at the University of Turku
// www.utu.fi

CULTURAL HERITAGE PROGRAMS IN IN THE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: THE BULGARIAN EXPERIENCE

Abstract. The article systematizes information about the current cultural heritage programs in the Bulgarian higher education area. The data shows that in eleven Bulgarian universities a diploma of cultural heritage can be obtained. 17 master's and 3 bachelor's programs prepare over 500 students a year. Two doctoral programs are also accredited. The rich variety of curricula is an objective result of the complex structure of cultural heritage in itself. However, it is also an indicator for the fragmentation of the higher education system in Bulgaria. The conclusion proposes approaches to overcoming the mentioned fragmentation, as the interdisciplinarity of the scientific field requires pooling of competencies and efforts for better results.

Keywords: Bulgaria; higher education; university; cultural heritage

✉ **Prof. Vera Boneva, DSc.**
<https://orcid.org/0000-0003-3009-8750>
University of Library Studies
and Information Technologies
119, Tsarigradsko Shose Blvd.
1784 Sofia, Bulgaria
E-mail: v.boneva@unibit.bg